

СЛОЖНО СЪСТАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ. ПУНКТУАЦИЯ

СЪЩНОСТ

Вид сложно изречение, в което изграждащите го прости изречения са граматически неравноправни (едното изречение е подчинено на другото). В сложното съставно изречение се различават главно и подчинено изречение.

Дадена синтактична позиция може да е заета не само от една дума или словосъчетание, но и от изречение. Това изречение може да бъде подчинено подложно, подчинено допълнително и др.

Сложно съставно изречение е вид подчинително съчетание, изградено на принципа на субординацията, т.е. съдържа главна и подчинена част. Главното изречение може да присъединява подчиненото съюзно (с подчинителен съюз) или безсъюзно (с к-дума).

СЛОЖНО СЪСТАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ. ОСОБЕНОСТИ

1. При анализ на сложното съставно изречение е важно да се открие подчиненото изречение на каква дума в главното се подчинява:

- ако се подчинява на сказуемото в главното изречение подчиненото е или подчинено допълнително, или подчинено обстоятелствено, или подчинено сказуемно определително;
- ако се подчинява на име в главното изречение, подчиненото изречение е подчинено определително;
- ако се подчинява на наречие в главното изречение, подчиненото изречение е подчинено обстоятелствено;
- ако главното изречение е безлично, подчиненото му изречение е подложно.

2. Второто важно нещо при анализа на сложното съставно изречение е да се установи начинът на свързване. Подчинените изречения се свързват с главното по два начина:

- с подчинителен съюз (съюзно)
- безсъюзно.

Подчинителните съюзи са:

за да, да – обикновено въвежда подчинено обстоятелствено изречение за цел

ако – обикновено въвежда подчинено обстоятелствено изречение за условие

при условие, че – обикновено въвежда подчинено обстоятелствено изречение за условие

ли – обикновено въвежда подчинено обстоятелствено изречение за условие

преди да, след като – обикновено въвежда подчинено обстоятелствено изречение за време

макар че, въпреки че – обикновено въвежда подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка

че – полифункционален съюз

3. Подчинените изречения в състава на сложното съставно изречение, запълват различни синтактични позиции:

- Позицията на определението се трансформира в подчинено определително изречение.

*Зашеметяващо ухание облъхна лицето на плахо приближаващия господин Шмиц.
Зашеметяващо ухание облъхна лицето на господин Шмиц, който плахо приближаваше.*

Погледът на стария моряк се спря върху изскочилото сякаш от дълбините на океана малко островче.

Погледът на стария моряк се спря върху малкото островче, което беше изскочило сякаш от дълбините на океана, и той се зарадва.

- Позицията на допълнението се трансформира в подчинено допълнително изречение.

Специалистите провериха състоянието на решетките.

Специалистите провериха какво е състоянието на решетките.

В речта си развълнуваният човек говори за необходимостта от ясни правила.

В речта си развълнуваният човек говори за необходимостта правилата да бъдат ясни.

- Позицията на обстоятелственото пояснение се трансформира в подчинено обстоятелствено изречение.
*Тя щеше да продължава да взема морфин до пълното разрушение на организма си.
Тя щеше да продължава да взема морфин докато напълно разруши организма си.*

*Разглезеното синеоко момиченце плачеше безпричинно.
Разглезеното синеоко момиченце плачеше, без да има причина.*

*При затруднение човек търси подходящ съвет.
Когато се затруднява, човек търси подходящ съвет.*
- Позицията на подлога се трансформира в подчинено подложно изречение.
*Находчивостта е важна за всеки човек.
Да си находчив е важно за всеки човек.*

ПУНКТУАЦИЯ В СЛОЖНОТО СЪСТАВНО ИЗРЕЧЕНИЕ

1. СВЪРЗВАНЕ СЪС ЗАПЕТАЯ:

- Винаги, когато подчиненото изречение е на първа позиция пред главното, отделяме простите изречения в рамките на сложното със запетая:
*Да отидем на пикник, е добра идея.
Който се присъедни към нас, ще вземе участие в състезанието.
Кой беше дошъл, Лизи и Жани не видяха.
На кого да предаде домашното, Рая не знаеше.*
- Запетая се поставя пред подчинителния съюз **„че“**:
*Вярвам, че ще преминеш изпита отлично!
Маргарита каза, че очаква гости довечера.*
- Пред подчинителните съюзи **„ако“**, **„за да“**, **„въпреки че“**, **„тъй като“** и др. се пише запетая:
*Ще отида до сладкарницата, за да похапна.
Диана нямаше да отиде на театър, ако не искаше.*
- Пред относителните местоимения **„който“** (**„когото“**), **„която“**, **„което“**, **„които“**, **„чийто“**, **„чиято“**, **„чието“**, **„чиито“**, **„какъвто“**, **„каквато“**, **„каквото“**, **„каквито“** и др. се пише запетая:
*Запознахме се с децата, чиято вила е срещу нашата.
На нас ни купиха компютър, какъвто още никой в класа ни няма.
Това е момичето, за което ти разказвах.*
- Пред относителните местоименни наречия **„където“**, **„когато“**, **„както“** се пише запетая:
*Кристиян дойде, когато другите вече си тръгнаха.
Ще отидем там, където ни е приятно!*
- Пред относителните наречия **„когато“**, **„където“**, **„защото“** се пише запетая:
*Не влязох в час, защото закъснях.
Срещнах Кристиян, когато отидох на спирката.*
- Простото изречение в състава на сложното се огражда със запетая, ако е включено в друго просто изречение:
*Човекът, който живее до нас, е преподавател по история.
Това, което се случи днес, вероятно ще се повтори и утре.
Съседката, с която те запознах миналия месец, обича също да танцува.*

2. СВЪРЗВАНЕ БЕЗ ЗАПЕТАЯ:

- Когато подчиненото изречение е след главното, то не се въвежда със запетая, ако започва със съюза **„да“**:
Обичам да играя навън.
- Ако подчиненото изречение е след главното и започва с въпросителна дума **„кой“**, **„как“**, **„какво“**, **„какъв“**, **„защо“**, **„на кого“**, **„на какво“**, **„за кого“**, **„за какво“**, пред въпросителните думи не се пише запетая:
*Без значение е кой ще дойде на съвещанието.
Интересно ми е защо той няма да дойде на прослушването.
Идея нямам за кого става въпрос.*

ИЗКЛЮЧЕНИЯ:

- Когато подчиненото изречение е след главното, то се отделя със запетая, **когато са изпуснати съюзите „да“, „че“**:
Помниш ли, (че) на улицата ни спряха двама непознати.
- **ГЛАВНОТО И ПОДЧИНЕНОТО ПОДЛОЖНО ИЗРЕЧЕНИЕ НЕ СЕ ОТДЕЛЯТ СЪС ЗАПЕТАЯ**, ако подчиненото изречение следва след главното и започва с една от частиците **„само, „едва, „тъкмо, „именно“, „чак“, „даже“**:
*Спечели наградата именно който най-много я заслужаваше.
Отидох на доктор само за да ме прегледа профилактично.
Разхождах се в квартала тъкмо когато го срещнах.*
- **ГЛАВНОТО И ПОДЧИНЕНОТО ИЗРЕЧЕНИЕ НЕ СЕ ОТДЕЛЯТ СЪС ЗАПЕТАЯ**, ако подчиненото изречение започва с отрицателната частица **„не“**:
*Най-големия риск поемаш не когато тръгваш по опасен път.
Най-големия риск поемаш не когато решаващ да тръгнеш.
Най-големия риск поемаш не когато избираш тоя път.*